

”So long – and thanks for all the fish”

– Handel og vandel på Bryggen sett gjennom bergenske arkivdokumenter

Av

Arne Skivenes, byarkivar

Målet med denne artikkelen er å vise hvordan noen sentrale kildeserier fra arkiver tilknyttet tørrfiskhandelen på Bryggen kan kaste lys over både over forholdene der og blant fiskerbefolkningen i Nord-Norge på 17- og 1800-tallet. En noe kortere engelsk versjon ble lagt frem på et symposium i Lübeck i november 2003.

Den tyske innflytelsen på Bryggen ble svekket fra midten av 1600-tallet. Noen av kjøpmennene søkte om byborgerskap, i 1701 var det allerede 31 bybaserte kjøpmenn mot 47 tyskere, og i 1740 var det bare 9 tyske kjøpmenn igjen. En konsekvens av dette var at Det tyske Kontor ble lagt ned i 1754. I 1761 sendte den siste tyske sekretæren kontorets gamle arkiver til Lübeck. De skulle gjennomgå mye og bli flyttet flere ganger før de ble ordnet og katalogisert i 2002. Selv om mesteparten av kjøpmennene på Bryggen nå var bergenske borgere, var det ennå noen tyskere igjen. De fleste tyske handelsarkivene er gått tapt. I følge tradisjonen ligger de på bunnen av Vågen.

Et nytt, norsk Kontor ble opprettet, dets artikler godkjent av Kongen 7.oktober 1754. I år kan vi altså feire 250-års jubileet for overgangen fra tysk til norsk herredømme over Bryggen. Den nye organisasjonen strevet noe med sitt selvbilde i starten, delvis opptrådte den med kontinuitet fra de tyske tradisjonene, delvis som reaksjon på dem. Men uavhengig av dette fortsatte handelsforbindelsene på Bryggen som før, mellom handelsmennene – de være seg tyske eller norske – og deres handelsforbindelser i Nord-Norge.

Arkivmaterialet i Bergen Byarkiv gjenspeiler denne situasjonen:

Fra Det tyske Kontor er det nesten ingenting igjen i Bergen. Bare noen få brev og et innrammet pergamentdokument gjenglemt på en vegg. Fra enkelte tyske kjøpmenn er det noe mer (men egentlig svært lite her også, alt tatt i betraktning).

Fra Det norske Kontor finnes det meste av arkivet, og fra de nye generasjonene med bybaserte handelsmenn finnes det fremdeles en del arkiver intakt. I Universitetsbiblioteket finnes ennå noen flere og noen få er i privat eie hos etterkommere av de gamle bryggefamilieene. Men når vi tar i betraktning at det engang fantes omkring 100 selvstendige forretninger eller ”stuer” som hver hadde sine egne arkiver, må vi konkludere med at over 90 prosent av arkivene som ble produsert på Bryggen nå er ødelagt eller gått tapt.

Hvilke historier er det disse arkivsakene forteller? Basert på et raskt overblikk over titlene i den nylig publiserte *Findbuch* forteller kildene i Lübeck oss om hvordan de tyske kjøpmennene på Bryggen organiserte seg selv, hvordan de ordnet sine finanser, valgte sine ledere, beskyttet seg selv mot brann, organiserte kirken sin, hvordan de avgjorde tvister seg selv i mellom eller med andre byer, hvordan de gjorde avtaler etc. Med andre ord, svært mye administrasjon, innad og utad. Veldig lite annet.

Hva med arkivene i Bergen?

Arkivaliene fra Det norske Kontor består for en stor del av samme type materiale som de tilsvarende fra Det tyske Kontor, men i et mindre omfang og – selvfølgelig – fra en senere tidsperiode. Det finnes i en spenning i materialet, mellom, på den ene siden å gjenskape ”de gode gamle dagene” fra Det tyske Kontor, som hadde gjennomgått en nedgangstid de siste årene det eksisterte, og på den andre siden en streben etter å gjøre ting på en tydelig norsk måte.

Lengselen etter å kunne vende tilbake til en tidligere orden, da det var skikk på sakene, er tydelig i introduksjonen til de Kontorske Artikler av 1754:

”Vi Friederich den femte, af Guds Naade, Konge til Danmark og Norge, etc ...

Giøre alle vitterligt, at som Vi ere komne i Erfaring, hvorledes der paa Contoiret i vor Kiøbstæd Bergen, iblant de derværende Husbonder, Handels-Forvaltere. Geseller og Dreng, megen U-orden, Forsømmelse og Egenraadighed skal gaae i Svang, som fornemmelig deraf skal reyse sig, at Handels-Stuerne samt de gamle Contoirske Statuter, eller den saa kaldede Gaards-Ret ved Tidernes Længde og adskillige andre Omstændigheder ere komne fra de forige Hansestædiske Eyere til Vores egne Undersaatter og Kiøbmænd, hvorved de paa saadanne Stuer tienende Folk skal have efterhaanden funden Anledning, enten af Ulydighed, eller, under en ugrundet Prætext, at eximere sig fra forrige vel indbragte Gaards-Disciplin og Jurisdiction, til Hinder udi deres egen Velfærdt og stor Skade for saa mange af Vore egne Undersaatter og andre som af Handels-Stuerne ere Eyere; Saa have Vi til saadant at forekomme og paa det at disse kunde have den tilbørlige Nytte; Lydighed og Tieneste af deres til Handelens Fornødenhed holdende Tienere samt at en God Orden og Skik, i alt hvad disse Contoirer maatte vedkomme, kunde vedligeholdes saavel imellem Hosbonder og Handelsforvaltere som imellem deres Geseller og Drenger, Allernaadigst for got befunden, paa derom fra de Contoirske Kiøbmænd allerunderdanigst gjorde Ansøgning, og Os Elskelig ULRICH FRIDERICH von CICIGNON, Ridder, Vores Stifts-Befalingsmand over Bergens-Stift og Amtmand over Bergenhuus-Amt, Hans derover allerunderdanigst givne Erklæring. Følgende Anordning at giøre, ...”

Ett av uttrykkene for en slik orden er betoningen av en formell og publisert kontrakt mellom eier og handelsforvalter for hver enkelt stue. Artiklene peker på at:

*Og da Erfarenhed haver lært, at adskillige af Handels-Forvalterne have ført deres Principaler i megen Uleylighed, ja mange Tider skilt dem af med deres Velfædt, deels formedelst Forsømmelse, uordentlig Levnet, Penges Optagelse og Vexlers Udgivelse uden Principalens Villie og Vidende, ja mange Tider uden Handlingens Nøtte og Fornødenhed, med meere; Da paa det at saadanne Tieneste-Contracter ikke, som hidindtil, skal ligge i Skiul og ikke være andre end de Contraherende bekiendt, men at enhver kan vide hvorvidt en saadan Handels-Forvalter til Penge-Laan og Credit at giøre enten kand være tilladt eller indskrenket, da skal saadanne Contracter publiceres saavel paa Bye-Tinget imod den ordinaire Betaling fire og tyve Skilling til Skriveren, som samme protocollerer og med Bye-Fogden paategner, som og Forstanderen for Contoiret forevises og hos dem ligeledes protocolleres og paategnes.....
(siter resten)*

En av de viktigste protokollene i Kontorets arkiv er Publikasjonsboken, som inneholder adskillige slike kontrakter, alle basert på eldre tyske formularer.

Illustrasjonen nedenfor viser en kontrakt mellom Madame Lydia Berentina, enke etter Hans Jochim Jordan som eier, og hennes sønn Hans Jochim Jordan som forvalter. Her lover han å passe på hennes varer, penger og arbeidere, og alltid handle til hennes fordel. Kontrakten griper også inn i hans privatliv: han kan ikke gifte eller forlove seg uten sin ”principalindes” samtykke. Og lønningsdag er én gang i året, forutsatt at fjorårets regnskap er funnet i orden.

Starten på arbeidskontrakt for handelsforvalter. Klikk og les hele teksten

En kan også finne at attester for arbeidsforhold er publisert.

.....

Et talende eksempel på anstrengelsene for å skape en ny identitet er den opphetede diskusjonen mellom Kontoret og Carl von der Fehr I mars 1755. Tenk deg den overraskelsen von der Fehrs må ha følt da han etter å ha sendt et tilsynelatende ukontroversielt brev til kontoret fikk følgende korte svar:

*„Sr Carl von der Fehr!
Deres Skrivelse af 13de hujus paa tydsk skrevet haver vi erholdt, men da Indholden er i Æmbeds Sager, saavidt vi ere Oldermænd og Forstandere for Contoiret, De og er en Borger og fast Indvaaner, som mange Aar har været her i Byen, saa maatte det behage Dem at skrive os til i Landets Sprog, da det formoder Dem derpaa skal blive svaret, Vi forbliver Deres tjensthengivne Tienere. Bergen p. Contoiret d 15 Martii 1755
Hinrich pegelau. Didrich Schlømer. Johan Hammechen. „*

Von der Fehr svarte:

Jeg kand ej noksom forundre mig over at MHrr icke har vildet svare mig til mit Brev af 13de hujus alleene fordi det var skrevet paa Tydsk, som ieg dog veed, at de ey allene forstaaer, men end og dagligen Baade taler og skriver siden de ey alleene ere alle af Tydsk Extraction, men end og begge Hrr Forstandere virkelig fødde i Tyskland, for hvilke det Tydske Sprog altsaa er deris eget Moders Maal. Det være langt fra mig, at ieg her vilde applicere Tydske Jochums Exempel, hvorom mældes i Peder Paars, som at han hafde opholdt sig i 3 Uger i Lybeck, hafde hand allerede forglæmt sit moders maal. Men dette veed ieg, at der af Tydsk folk her i Landet, saa jævnligen indgives memorialer paa Tydsk, baade i Cancellie og Raadstue, saa vel som til StifftsBefalings Mand og andre Landets Øvrighed, som beltres (?) dog med allernaadigst og naadig gi(vet?) svar eller Resolution; og derfor MHrrs Paastand til

Requisition af Dato 15de hujus dismeere uventelig, /: sa(a) ieg samme for dend Respects Skyld som ieg bærer til (de) gode herrer, icke vil betitle med Haar Kløverie /: helst naar considereres, at ieg, som een indføed Tydsker og altsaa Landsmand med de Hrr forstandere kunde best correspondere med dem paa vort f(ælles) Moders Maal siden vij dog lidet eller intet nogen af os forstaaer at skrive det danske; ja allerhelst da ieg mindst kand tænke, at saadant skier, af den aarsag, at deris Secretaire eller Protocollist, som een Normand, icke forstaaer sig paa Tydsk, thij foruden at hand p^{ti} renomee er bekiændt for een Vel Studeret Mand, der ogsaa er adskillige Evropæiske Sprog mægtig, saa skulde ieg mindst formode, at De Hrr Oldermænd og forstandere skulde i alle Ting Behøve ham saa høilig, at uden Ham intet af dem kunde udrettes. - Over alt saa kand ieg ingen raison finde dertil at ieg endelig skal anvænde mine Penger til andre for at skrive for mig paa Dansk, da jeg selv uden andres Hielp kand udrette det samme paa Tydsk; men icke distominder for nu at viise min føielighed, saa har ieg dog, skiøndt for Betaling til andre, translateret min forrige under dato 13de hujus til MHrr indgivne Requisition, derfor indsluttet Dennem insinueres og hvortil ieg mig refererer, med Begiær, at mig skyndigst giensvar derpaa Behagelig, matte gives til videre fornødne messures Tagelse, hvornæst ieg forbliver med Egarde

Deris tienstskyldigste tiener

Carl von der Fehr

Bergen d. 20 Marti 1755.

Men de Herrer fra Kontoret fikk siste ord. Etter først med bitende formuleringer å erklære at de ikke vil konkurrere med ham i fornærmelser, kommer den egentlige grunnen til dette standpunktet:

Ædle og Velfornemme Sr Carl von der Fehr

Vi haver erholdt Deris Skrivelse af 20 hujus, med indlagde fordanskede Copie af Deris forrige i det Tydske Sprog af 13 de Dito.

Det er ikke meeget længe siiden, at vi som Oldermænd og Forstandere for Contoiret maatte udstaae een Storm som nu nogenleedes har lagt sig og vi havde ikke ventet den anden.

Vi vil ikke giengielde Dem, Deris Scholistiske og u-anstændige Skrive maade, saa som de fornermer slet ingen der med uden dem selv, thi hvem andre, uden De, og saa danne som dem kan være Liigesindet, der leser disse Deris Breve, seer nok af hvad aarsage de drives. Men aarsagen hvorføre Vi ikke kunde antage Deris tydske Brev til Besvarelse er ikke denne at vi jo nok forstod det og kunde tilskrive Dem i samme Sprog, men fordi vi ikke ere Forstandere for det Tydske Hansestædiske Contoir, men for det Bergenske og som vi ikke bør føre Indretningens Bøger, Protocoller og widere i andet end Landets Sprog, saa vilde vi ikke med Dem giøre begyndelsen paa noget som andre kunde tage exempel af, og støde sig over naar det matte dem nægtes, Et andet er om det skulde Corresponderes med os fra Tydskland eller for Vorevæerne (??) for de Tydske Stuer, som ere Hansestædernes betientere, thi i saa danne tilfælde haver Deris andførte exemplar stæd, men ikke med en Bergens borger og Indvaaner, og allerheldst de af Dem som fra Deres Barndom af haver været her i Landet og Byen, Naar dette ikke begribes af Dem, da veed vi der er mange andre, som baade begriber det og giver os biefald der udj. Men for nu at besvare Deris Petition og (?) den Danske oversættelse af Deris brev under 13de hujus,

Denne språkstriden har en politisk kjerne, og vi kan jo merke oss her at forstanderne ikke omtaler seg som Det norske Kontor når de skal markere forskjellen fra det tyske, de omtaler seg som det *bergenske* kontor. Og det er vel heller ingen tvil om at veien til det *norske* statsborgerskap gikk gjennom den *bergenske* borgerbok.

I tillegg til Kontorets eget arkiv gir arkivene etter de forskjellige gårdene rik dokumentasjon om det daglige livet på Bryggen. Her er en side fra en såkalt maskopibok, som viser utgiftene til vedlikehold og drift av gårdens Schjøstue, gårdens felles oppholdsrom.

Mascopiregnskap fra Sologården 1791. Klikk på bildet for å se stort format og transkripsjon av teksten.

Men de bergenske nordlandshandlerarkivene forteller også en annen historie, og den finnes i de detaljerte nedtegnelsene fra transaksjonene mellom bryggekjøpmannen og hans kunder i Nord-Norge – et emne som synes å mangle helt i arkivmaterialet i Lübeck.

Forretningsenheten på Bryggen ble kalt en stue, på tysk ”Staven”. Det var på det meste over 100 slike, og kundene var bundet til å handle med bare en, gjennom sitt gjeldsforhold.

Gjennom de viktigste arkivseriene i bryggekjøpmennenes arkiver kan vi følge fisken fra Nord-Norge til Bergen, gjennom lossing, sortering og vraking, og på samme måte følge forbruksvarene ut av lagerhusene ombord på jektene for returen hjem. Bøkene og regnskapsrutinene ser ut til å ha vært svært like fra stue til stue. Opplysninger om hvordan forbruksvarene kom til Bergen er vanskeligere å finne i det bergenske arkivmaterialet, men slikt materiale finnes derimot i Lübeck.

Boken som er vist nedenfor kalles en nordfarkladd. Dettet er den absolutt mest informative av handelsdokumentene fra Bryggen. Oppslaget leses tvers over begge sidene, som en enhet. På venstre side finnes forbruksvarene kunden kjøpte fra kjøpmannen. På høyre side finnes de fiskeproduktene han sendte eller brakte med seg fra Nord-Norge. Øverst til venstre finner vi alltid inngående gjeld, og nederst til høyre finner vi den utgående (eller nye) gjelden.

Ole Christensen Rambergs handelstransaksjon. Klikk for å lese innførslene.

Av illustrasjonen ser vi at Ole Christensen Ramberg går inn i transaksjonen med en gjeld på 15 rdl og går ut av den med en ny gjeld på 8 rdl, en betydelig reduksjon. Han har levert 49 våger tørket torsk av god kvalitet (nesten 1000 kg) og også 40 kg av dårligere kvalitet, og dessuten en halv tønne brun tran. Han tar med seg hjem bygg, rug, malt, salt, erter, tobakk, fiskesnører og angler, lerret, rep, kaffe og kandissukker.

Hans O. Jacobsens handelstransaksjon. [Klikk for å lese innførslene.](#)

Av disse innførslene ser vi at Hans O. Jacobsen starter transaksjonen med nesten ingen gjeld, og får til og med noen kontanter ut av handelen. Han tar med seg hjem mye samme slags varer som nevnt i forrige eksempel, men også brennevin og hamp. Vi ser at det har vært litt forvirring omkring den nye gjelden, som til slutt settes til 10 rdl.

Den nye gjelden er det viktigste tallet for kjøpmannen, hans “bunnlinje”. Nordfarkladdene er ført i pennen av gesellen, stuens nestkommanderende. Men oppgaven med å føre den nye gjelden over i hovedboken er en viktig oppgave, som handelsforvalteren utførte selv.

Nordfaruttrekk vedr. Mads Olsen Myren. [Klikk for å lese innførslene.](#)

Denne hovedboken – eller nordfaruttrekket som det gjerne kalles – viser hvordan forholdet mellom kjøpmannen Cordt Neddermann og hans kunde Mads Olsen Myren fra Vesterålen utviklet seg fra 1738 til 1752. Vi kan se hvordan det starter med en beskjeden gjeld på 6 rdl og øker til et nytt nivå omkring 25 – 30 rdl, som det så svinger rundt. Så, i 1754, blir gjelden slettet. Mads Myren har flyttet over til en annen kjøpmann som har kjøpt hans gjeld, og dermed kundeforholdet, eller som det sies: *Diese Schuld ist 1754 Am Albrecht Hintzmann bezahlt und gilt dieses nicht mehr.*

Disse to protokollseriene, nordfarkladder og nordfaruttrekk er ryggraden i enhver nordlandshandlers arkiv. De er godt kjent blant historikere og andre forskere.

Godt kjent er også de såkalte priskurantene. Dette er prisavtaler kjøpmennene imellom, der det avtales minimumspriser for fiskeproduktene og maksimumspriser for forbruksvarene. Disse kildene er også en svært god hjelp for dem som begynner sin forskning i dette materialet, de vil nemlig her finne forklart alle de vanlige vareslagene, hvilke enheter for mål og vekt som gjelder for dem samt prisene. De er en uvurderlig nøkkel til å løse de mange gåtene som finnes i det øvrige kildematerialet i form av forkortelser og vanskelig håndskrift.

Priskurant for 1. stevne 1848, Klikk på bildet for å se det i stort format.

Men det finnes andre kildetyper, som kan gi mer liv til handelstransaksjonene.

Christian Schnitler Hole måtte avstå fra både rødt stoff og brennevin. Klikk for å lese teksten.

En av dem er gesellkladdene, som det ikke finnes mange igjen av. Nordfarkladden ble ført innendørs om kvelden, etter at handelen var avsluttet. Innførslene baserte seg på notater som enten ble gjort på en skrivetavle eller i gesellkladden. Denne kladden ble altså ført samtidig som lossing og lasting pågikk, fisken ble vraket og varene ble halt ut av lagerhusene. Mens nordfarkladden gir oss sluttresultatet, lar gesellkladden oss få innsyn i selve prosessen. Noen ganger er det som ikke skjer mer interessant enn det som faktisk skjer. Ta stakkars Christian Schnitler Hole, for eksempel. Han ville så gjerne ta med seg hjem noe rødt tøy (kanskje til sin kone) og en rød nattskjorte (muligens til seg selv). Men, som vi ser klart av kladden, begge disse er strøket over. Heller ikke fikk han brennevinet eller kontanter, som han ønsket seg. Og enda økte gjelden, fra 89 rdl til 92. Og nedenfor må Jacob Hendricks Sannes avstå både tobakk, sirup og noe lær,

Gesellkladdene viser ofte de harde prioriteringene som må gjøres når forventningene møter de harde realiteter. Man kan levende forestille seg dramatikken i dette. Tenk deg at du kan ta bare to turer til supermarkedet på ett år! Og der går det opp for deg at dersom dere skal ha nok å spise de kommende månedene, kommer kona til å gi deg helvete når du kommer hjem fordi du ikke har med det røde stoffet du lovet. Og ikke nok med det, du vil ikke engang ha noe brennevin eller tobakk å søke trøst i. Livet er ikke enkelt. Du kjenner ikke fattigdommen din før du har besøkt Bergen, pleide de å si Nord-Norge

Disse siste refleksjonene er selvsagt bare spekulasjoner fra min side. Men det finnes en annen, og mer direkte inngang til livssituasjonen til folk i nord. Bare noen få av dem hadde anledning til å seile sørover til Bergen. De fleste måtte sende fisken sin med en annen manns jekt.

Sammen med fisken sendte de en lapp eller et brev til kjøpmannen sin, der de listet opp hvilke fiskeprodukter de sendte, og hva de ønsket seg tilbake. Ofte er det noen situasjonsbeskrivelser også. For noen få kjøpmenn eksisterer denne handelskorrespondansen fremdeles. Materialet kalles hjemsedler. Så vidt jeg vet, har dette materialet ikke vært underkastet noen vitenskapelig analyse.

Noen av dem kan kalles brev, andre er enkle notater, mens andre igjen bare er papirlapper med noen ord skrevet med en uøvd hånd. Noen inneholder bare de enkle fakta om sendte og ønskede varer. Andre kommenterer situasjonen, frembringer klager eller ber om mer kreditt.

Her er en typisk kort variant.

Petter Johan Christensen seddel. Klikk og les.

”Jeg sender til Bergen med H Meier ny iægt til Georg Voss

84 Vaage Rundfisk

Beiærer jen

1 Tynde Rug

2 tynde Koren

1 tynde span salt

2 tynde maldt

1 Tynde Brendevin 12 arke paapir

12 mark lin

Petter Johan Christensen

ad Hugelen”

Den neste er mer spesiell. En grunn er den heller spesielle ortografien, der avstanden ikke er satt mellom ord, men mellom stavelser, slik at det ikke blir enkelt å lese. (Dette er det nærmest jeg har kommet kinesisk skrivemåte på norsk!) En annen grunn er kommentarene om livssituasjonen.

Brevet fra Johannes Giertsen. Klikk og les.

”til vel agt e Ven og kjøb man Sr Her Georg Voss

Sent med Dreye Ers Giægt

6 Vaa ger Run fisk

ieg kan Ey be giæ Re no get i gien for det er saa li det Paa min sto Re skyl u den vil sen de Mig En tyn de Korn og 6 mk to bak for min lan ge han del ieg hav de saa dan u lø ke at ieg mi sted min dræng da Vi skul de til fiske og selv var jeg u hel dig Med fi ske Ri Et Be vis mig nu som før De Res store Re god heed frøgt Ey at min skyl Ey bli ver be talt om ieg dør

lev og lid vel det ønsker de Res Skyldener af Et got hier te

Johannes Gier sen”

Og i en annen hjemseddel legges til helt til slutt, etter at listene er unnagjort:

”Hermed følger Gammelost til foræring i en bomme”

Spor av gaver mellom handelsmann og kunde finnes flere steder. I en nordfarkladde finner vi for eksempel opplistet mellom mel, korn og tobakk også ”1/2 Kand fr. Brendev. foræret”. Disse innførslene er tegn på mer personlige forhold.

Disse handelsarkivene viser oss for det første gjennom sine hjemsedler hvordan fiskeren vurderte sin fangst, og også hvilke forventninger han hadde til hvor mye han skulle få tilbake. Nordfarkladde viser oss i detalj det byttet som ble gjort: så mye fisk av disse slagene, verdsatt til så mye penger, videre: disse varene ble tatt ut, verdsatt til så mye penger. Og så til slutt balansen, lagt til tidligere gjeld eller – dersom det var et godt år – til fratrekk. Og denne balansen – bunnlinjen for hver enkelt kunde – blir innført i nordfaruttrekket av handelsforvalteren personlig. Totalen av disse gjeldspostene er målet for stuens verdi.

Prisene kan sammenlignes år for år, og også fiskens kvantitet og kvalitet samt forbruksvarenes varierende sammensetning. Slik kan vi få ut opplysninger til en studie av forbruksmønster og livsgrunnlag for befolkningen i Nord-Norge, som både Bergen og Lübeck skylder så mye.

Men disse kildene forteller oss mer. Dette gjeldsforholdet er ingen ensidig relasjon. Ett viktig aspekt er handelsmannens plikt til å forsyne sine kunder med forbruksvarer selv om de ikke kan betale fullt ut for disse. Kildene viser flere tilfeller der transaksjonen kun består av forbruksvarer som bli sendt nordover, ingen fisk er levert pga sykdom, ulykker eller lignende. Det kan til og med hevdes at kjøpmannen trolig ikke forventet å bli fullt ut betalt. Gjeldens viktigste verdi for kjøpmannen er trolig at den binder fiskeren til ham. Det er riktignok ikke

umulig for en fisker å skifte til en annen kjøpmann, men da vil den nye kjøpmannen måtte kjøpe ham ut, så han vil altså bære med seg gjelden sin inn i et nytt handelsforhold.

Dette er, i korte trekk, et glimt av de bergenske kildene til tørrfiskhandelen på Bryggen.

Men jeg skulle gjerne føre dette litt videre, opp til vår egen tid.

Bergen Byarkiv huser også viktige kilder til Bryggens videre historie;

Hvordan Det norske Kontor ble lagt ned i 1899. den indre delen av Bryggen revet ned og erstattet med murbygninger i Lübecksk stil.

Hvordan det vokste frem to stemninger blant politiker og publikum, der den ene ville rive resten av Bryggen og den andre lage museum av den,

Så den dramatiske [eksplosjonsulykken 20. april 1944](#) som gjorde stor skade på bygningene, Etterfulgt av det første bystyremøtet etter krigen, der ordet "Tyske" ble vedtatt fjernet fra Bryggens navn.

Bystyrets forhandlingsprotokoll 25.mai 1945. Klikk og les vedtakene.

Den store brannen i 1955 ga årsak både til en reguleringsplan som forutsatte resten av bygningene revet, men også til utgravningene som la det historiske fundamentet for arbeidet med å bevare og restaurere området.

På branntomten ble de eldste delene av Bergens historie gravet frem. Vitnesbyrd om byggestil, redskaper og dagligliv ble avdekket, og blant dem også de eldste arkivdokumentene fra Bergen. Ikke diplomer eller avtaler, men forretningsbrev og dagligdagse notater, ikke skrevet på pergament eller papir, men risset inn i trepinner med de gamle norske runene. De oppbevares ved Bryggens Museum. Mange av dem er forretningsbrev, og genuint arkivmateriale.

Et imponerende eksempel er en 25 cm lang stav, med tekst på fire sider. Det er et brev fra omkring år 1300 og lyder:

"Til Havgrim, felagen sin, sender Tore fager Guds og sin hilsen, sant kameratskap og vennskap. Mangt skorter det meg på, felage!. Ikke er ølet for hånden, heller ikke fiskene. Jeg

vil at du skal vite det, men krev meg ikke. Be bonden komme sør til oss og se hvordan vi har det. Egg ham til det, og krev ikke meg for noen ting; og la ikke Torstein lang vite. Send meg noen hansker. Hvis Sigrid trenger noe, så tilby henne det. Lov du meg ikke pryl for min hjelpeløshet." (Etter Ingrid Sannes Jensen) (Institutt for Arkeologi, Universitetet i Bergen, magasin i Bryggens Museum, BRM 0/21919)

Utgravningsfunnene viste Bryggens norske fortid, før Hansatiden. Tar vi i betraktning holdningene på 50- og 60-tallet, er det klar at dette skiftet i fokus var gunstig for å skape en opinion for å redde de siste bygningene.

Dette arbeidet resulterte i en revitalisering av området og et arbeid som til slutt brakte område inn på Unescos World Heritage List

Historien fortsetter med de siste års gjenoppliving av Hansadagene, som Bergen var vertskap for i 1996, og en styrking av båndene mellom byene rundt Nordsjøen og Østersjøen. Sirkelen er sluttet.

(For de av dere som undrer dere over den merkelige tittelen: Dette er også tittelen på en av Douglas Adams bøker, fra serien Hitchhiker's guide to the Galaxy. Dette er det delfinene sier idet de forlater oss. Jeg synes det var passende, siden våre hovedaktører også har forlatt oss, og fisken er jo – når alt kommer til alt – det Bryggen egentlig dreier seg om.)